

בהיכלא דמלכא

שיחות קודש, וסיפורי חסידות שנשמעו מפ"ק
מרן רביה"ק הברך משה זי"ע

ביקור

הגאון ר' נחום ראטשטיין שליט"א

ר"י נזר התורה וראה"כ גור בירושלים

בביתו נאווה קודש - פ' אמור תשנ"ב לפ"ק

תוכן השיחה: הקב"ה נתן הכח לצדיקים לקדש הזמנים ולשנות הטבע / דוד המלך ברוב ענותנותו אומר 'ורגלי מוליכות אותי' / בכל מקום שהלך היה ביהמ"ד / זכרונות מדרשת רביה"ק בעל ויואל משה זי"ע בשנת תשי"ט שאם אין מתנהגין כראוי בארה"ק נעקר קדושת המקום / בספה"ק (זרע קודש, דברי חיים, שפת אמת): הבהמ"ק נבנה מכמה חלקים שנעשה מעבודת בני ישראל / הצרות בעת המלחמה רח"ל והקמת המלוכה המינית / החזו"א: המדינה הוא גזירה על ישראל / חפץ חיים: ע"י שיש רע בעיקבתא דמשיחא ומתגברין ע"ז יבוא משיח / העמדת התורה ע"י ר' חייא, ר' עקיבא, ור' שמעון / זכרונות מה'שטיבעלעך' בקראקא ובווארשא / זכרונות מהביקור של רביה"ק בעל ויואל משה זי"ע אצל הבית ישראל מגור זצ"ל בשנת תשי"ט בענין אכילת פירות בא"י בשנת השמיטה

ווארט, האט ער געפרעגט ראשי חדשים לעמך נתת, שטייט דאך^א ישראל קדשינהו לזמנים, האט ער צוגעלייגט אז דער כח אליינס אז 'ישראל קדשינהו לזמנים' האט דער אויבערשטער אליינס געגעבן. און דערפאר האבן צדיקים א כח משנה צו זיין די טבע.

רבינו: לא-ל גומר^ב.

הגר"נ: אם בחוקותי תלכו.

הגר"נ: [חסר ההתחלה] גערער רבי האט געזאגט, 'ראשי חדשים לעמך נתת זמן כפרה לכל תולדותם', וויבאלד עס איז פון אויבערשטן אליינס האט עס א קיום אויף שטענדיג. וועגן דעם איז זמן כפרה לכל תולדותם.

רבינו: ווער האט דאס געזאגט?

הגר"נ: דער גערער רבי. שפעטער פאר ער איז אוועק האט ער נאכאמאל איבערגעחזר'ט דאס

ויום אחד ונמלכין ב"ד לעוברו הבתולין חוזרין ואם לאו אין הבתולין חוזרין". והו"ד לדינא בש"ך (יו"ד סי' קפ"ט ס"ק י"ג). ועיין בספר ברך משה (מאמרי שבת החודש אות ג): "במדרש

א. בגמ' (ברכות מ"ט ע"א).

ב. בירושלמי (כתובות פ"א הל' ב'): "אמר רבי אבין, אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי" (תהילים נ"ז, ג'), בת שלש שנים



רבינו: דער **מדרש**^א זאגט דארט, 'רגלי מוליכות אותי לבית המדרש', ער זאגט דארט בדרך ענוה. נישט ער גייט אליינס, נאר 'רגלי מוליכות אותי'.

הגר"נ: וואס איז טאקע פשט 'למקום פלוני אני הולך, והיו רגלי מוליכות אותי לבית המדרש', איז ער טאקע קיינמאל נישט געגאנגען נאר אין בית המדרש? בפשטות איז ער דאך אמאל יא געגאנגען ערגעץ אנדערש?

רבינו: איך האב אמאל געזאגט פשט, אז איבעראל וואו ער איז געגאנגען איז געווען דער בית המדרש, [ווי עס שטייט ביי שמואל כי שם ביתו] כל מקום שהלך ביתו עמו^ד.

הגר"נ: ביים שיעור תשי"ט ווען דער רבי ז"ל איז געווען אין ארץ ישראל, האט ער געזאגט א שיעור אויף פרובול^ה, דערנאך איז געווען א

שמועס וועגן קדושה ענינים, האט ער דערמאנט א **מדרש** - איך האב נאכנישט געטראפן דעם מדרש, אבער אז ער האט געזאגט אז עס איז א מדרש איז עס א מדרש, - אז מ'פירט זיך אין ארץ ישראל נישט ווי ס'דארף צו זיין איז ולא תקיא הארץ אתכם (ויקרא י"ח, כ"ח), איי מ'זעט דאך אז עס איז נישט אזוי, נאר ס'קומט א רצועה פון חוץ לארץ. ער האט צוגעשטעלט אז אין חוץ לארץ קען אויך ווערן ארץ ישראל ווי מען זעט ביי 'מקדמי ומחשכי לבי כנישתא'^י.

רבינו: דאס איז דער **צמח ה' לצבי**^י.

*

רבינו: אין בארא פארק האבן די גערער א שיינעם עולם מיט שיינע מוסדות. ווען איך בין געקומען דא וואס פאר א מצב דא איז געווען אפילו אין

שהולך מביתו, אין בני ביתו עמו, אבל שמואל שהלך וסבב והרביץ בכל מקום מדרך כף רגלו תורה ויראה, אם כן כל מקום שהיה הולך היו לו שם תלמידיו הנקראים ביתו, וזה שאמר על שמואל כל מקום שהלך ביתו עמו. וכן הגאון הכתב סופר כל מקום שהלך היו לו תלמידים רבים והם אנשי ביתו, כאשר ראינו בעת האסיפה הגדולה (בעיר פעסט בעת שידו הקהילות הנפרדות)."

ה. ביום ג' פנחס ט"ו תמוז תשי"ט לפ"ק, בביהמ"ד בתי **אונגארן** בירושלים עיה"ק תובב"א. נדפסה בספה"ק **דברי יואל** מהדו"ת (פ' פנחס, עמ' מ"ח - פ"ה), ובקונטרס **דברות קודש ולשון קדש**.

ו. **בגמ'** (ברכות ח' ע"א): "אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל, תמה ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב (דברים י"א, כ"א) אבל בחוצה לארץ לא, כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנישתא, אמר היינו דאהני להו, כדאמר רבי יהושע בן לוי לבניה קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא כי היכי דתורכו חי".

ובמהרש"א (חידושי אגדות בברכות שם, ד"ה הנוגעים): "יש לפרש ע"פ מה שאמרו ב' בני העיר (מגילה שם) עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בא"י וכו', דאותן בתי כנסיות שבבבל גם הם יהיו מכלל א"י שיקבעו שם לעתיד, ומייתי עלה איכא סבי בבבל תמה למען וגו' על האדמה וגו', ומוסיק דאהנו להו דקדימו וחשיכו כו', דהיינו טעמא דבי כנישתא דבבבל ה"ל כאלו הם על האדמה שהרי יקבע לעתיד שם בא"י".

ז. בספה"ק **צמח ה' לצבי** (פרשת ראה), הביא בשם ש"ך **על התורה** (פ' בראשית) לכאורה יפלא איך מקום השכינה שהכהן גדול לא היה נכנס אלא פעם אחת בשנה אחר כמה טבילות וקידושין ואחר כמה תפלות שהיו ישראל מתפללים עליו, איך עתה הוא בית תורפה של ישמעאלים בית עבודה

(שמו"ר פט"ו ס"כ) לפי שקידוש החודש בשלשה, כשביקש הקב"ה לקדש את החודש, אמר למשה ולאחרני אני ואתם נקדש את החודש. ויש להבין מפני מה הוצרך הקב"ה להצטרף למשה ואחרן לקדש החודש, בו בזמן שהיו יכולים לצרף אליהם אחד מן הזקנים להשלים לשלשה. אך ידועים דברי הירושלמי (הנ"ל) שיש כח בבית דין על ידי קידוש החודש לשנות הטבע, ודרשוהו מפסוק (תהלים נ ג) לאל גומר עלי, קטנה בת שלש שנים ויום אחד שנבעלה אין בתוליה חוזרים, נמנו בית דין ועברו השנה בתוליה חוזרים. וי"ל דמהאי טעמא צירף הקב"ה את משה ואת אהרן בקידוש החודש הראשון, מפני שהיה רצון העליון למסור לבית דין של מטה כח זה שיהא טבע הבריאה משועבד אליהם לפי קביעתם ולפי תקנתם בקידוש החודש, ולכן צירפם הקב"ה ועשה אותם שותפים עמו כביכול בקידוש החודש, ומאז נמסר כח הלוה ביד בית דין של מטה, שיהא בית דין של מעלה מסכימים עמם בקביעות החודש, אפילו במקום שצריך לשנות סדרי הבריאה, בבחינת לאל גומר עליי, עכ"ל בברך משה שם. ובביקורו אצל האדמו"ר בעל **לב שמחה מגור** זצ"ל בשנת תשמ"ג הזכירו רבינו בקצרה.

ג. **בויקרא רבה** (פרשה ל"ה ס"א): "חישבתי דרכי ואשיב רגלי אל עדותיך (תהלים קי"ט, נ"ט). אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבון העולמים בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני אני הולך לבית דירה פלונית אני הולך, והיו רגליי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, הה"ד ואשיבה רגלי אל עדותיך".

ד. **בגמ'** (ברכות י' ע"ב): "שמואל הרמתי שנאמר בו (שמואל-א' ז, י"ז) 'ותשובתו הרמתי כי שם ביתו', ואמר רבי יוחנן שכל מקום שהלך שם ביתו עמו".

ועיין **בייטב פנים** (מאמר תוכחת מוסר אות ל"א) בהספידו על הגאון בעל **כתב סופר** זצ"ל, כתב וזה לשונו: "כי איש פשוט



וויליאמסבורג אליינס איז געווען א "שלום עליכם" שולע. די קינדער זענען אלע געווארן גויים. דער פעטער פלעגט צו זאגען אז דער חורבן איז געווען אז מען האט נישט געמאכט קיין תלמוד תורה'ס, שולען איז געווען שיינע אבער נישט קיין תלמוד תורה'ס. היינט איז שוין דא ערליכע אידן אין גאנץ אמעריקא אין אלע שטעט.

הגר"נ: כל דור שלא נבנה בית המקדש כאילו

נחרב (ירושלמי יומא פ"א הל' א'), פרעגט דער שפת אמת עס איז אזויפיל צדיקים וואס הייסט 'כאילו נחרב'? זאגט דער שפת אמת, זיין חלק, ס'טייטש דער בית המקדש באשטייט פון א סך חלקים, זיין חלק'ה).

רבינו: דאס שטייט פון דברי חיים ס'איז אינמיטן בויען שוין אלעס פערטיג'ט. מיט טייטשט מען דאך ובנה ירושלים במהרה בימינו, מיט די טעג'.

שאינא שאינו נבנה בימיו, שאין ימיו בכלל הבנין כנ"ל וכל אדם בפרט גם כן צריך לידע שכל מעשיו הם סיוע לבנין בית המקדש וכפי שמקבלין על עצמן עול מלכות שמים מסייעים לבנינו של מלך וכו'.

ט. בספ"ק **ויואל משה** (בהקדמה): "ופעם אחת אמר מרן הקדוש מצאנו בעל דברי חיים זל"ה בשלחנו הטהוה, שהבית המקדש של מעלה נגמר אלא שחסר עדיין הפרוכת, וענה הרה"ק **רבי יהושע מטאמאשוו** זל"ה שאנחנו מאמינים באמונה שלימה שרבינו הקדוש יוכל לעשות הפרוכת, ולא השיב לו הדברי חיים זל"ה דבר, אלא פעם אחרת כשישב אל השלחן התחיל לומר "מהיכן אתם יודעים שלא עשיתי את הפרוכת, אלא שרשע גדול במעשיו קרע אותה".

י. בספ"ק **ויואל משה** (שם): "ובספר זרע קודש מראשפיטץ כתב בפרשת תצא על הכתוב (דברים כ"ב, ח') 'כי תבנה בית חדש' וגו', וזה לשון קדשו, על פי מה שפירשתי (פ' ויצא, ד"ה ויצא) **ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם** (תפלת שמו"ע), **שבונה ירושלים ה'** (תהלים קמ"ו, ב'), ובמה בונה אותה **'בימינו'** על ידי הימים שלנו, שבכל יום כשאדם עובד אותו יתברך הכל לפי מעשיו בונה את ירושלים ובית המקדש וכו' [יש בונה ביום א' שורה שלימה, ויש מניח למשל לבניה אחת], כן בונה האדם מישראל שעובד ה' בכל יום עד שיהי' נבנה בשלימות במהרה בימינו. וכן שמעתי **מהרב הקדוש מו"ה אלימלך זצוק"ל** שכשעשה עליית נשמה ראה שנושאים את כלי בית המקדש, ואמרו לו שהם אותם הכלים שהוציא הוא מהגלות. ופעם אחת אמר שנפלה בית טומאה אחד בצורה גדולה מאד, ובכל יום עולים אלפי אלפים בעלי מלאכות בנאים לבנות החומה, אבל יש לי שומר טוב, **שכשהרב מו"ה יעקב יצחק מלאנצוטה** [= הרה"ק החוזה מלובלין ז"ע] מתפלל תפילת י"ח מתפילת מנחה מפיל כל מה שבונים, והבנתי מדבריו הקדושים שמפיל זה ע"י שעל ידי תפלתו בונה חומות ירושלים ובית המקדש, ולפי ערך שבונה חומות ירושלים, לפי ערך זה מפיל בהבית הזה של טומאה, כי כשזה קם זה נופל (מגילה ו' ע"א), עד כאן לשונו הקדוש. ובזה מובן הא"ך הרשעים עושים חורבנות בבית המקדש של מעלה, כי הוא זה לעומת זה של כוחות הטומאה שלהם, וה' ירחם".

ובספ"ק **ברך משה** (פ' תרומה): "ובעת עמודי רגלי בשערי ירושלים עיר הקודש תובב"א [כ"ו סיון תשמ"ג] עניתי ואמרת בזה לפרש מאמר המדרש (ילקוט תהלים רמז

זרה שלהם, אלא שנתקפלה ירושלים וגברה עליה קליפה של שאר ארצות, ואפשר שבקיפול ארצות באה שם רצועה מארם, עד שבנו שם בית התורפה שלהם, והם חושבים שבנו בירושלים והם מכזבים, עכ"ד. ולעומת זה כתב **הש"ך** (פ' ויגש) בפסוק ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורות לפניו גשנה, רמז בכאן שנשתלחה רצועה מארץ ישראל לגושן, ואותה רצועה היתה נעלמת שלא היתה נודעת אלא ליעקב ולבניו, ולזה אמרו לו ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן, כי יעקב אבינו לא נכנס באויר חוץ לארץ, כדי שלא להטמא מאוירה של ארץ העמים, אלא היתה הרצועה של ארץ ישראל מתקפלת והולכת לפניו והוא בתוכה, עכ"ד.

ומן הענין להעתיק בזה דברי רבינו **בברך משה** על המועדים (מאמר והגדת לבנך אות י"ג) בנוסח הא לחמא עניא, השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין: "הנה בטעם כפל הדברים י"ל כי נוסח השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל נתקן לבני חוץ לארץ היושבים בארץ נכריה ומצפים לשוב לארץ אבותם, ונוסח השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין נתקן לבני ארץ ישראל דאכתי עבדי אחשוורוש אנן ומצפים להיות בני חורין. אך ליישב מנהגינו לומר שתי הנוסחאות גם שניהם הן בארץ ישראל והן בחוץ לארץ, י"ל על פי מה שכתב בש"ך (הנ"ל) כי בני אדם הגרים בארץ ישראל יתכן שאינם בארץ ישראל אלא בארץ העמים על רצועה של ארם שנתקפלה לשם, וכמו כן בני אדם הגרים בחוצה לארץ יתכן שהם יושבים בארץ ישראל, כי הצדיקים זוכים שיהא נמשך לפנייהם רצועה מארץ ישראל בכל מקום שהם, ובכן בהיות כי אין אתנו יודע עד מה, ובני ארץ ישראל אינם יודעים אם הם בארץ ישראל, ובני חוץ לארץ אינם יודעים אם הם בחוץ לארץ, על כן נהגו לומר שתי הנוסחאות הן בארץ ישראל והן בחוץ לארץ. וכע"ז פ' רביה"ק בעל ויואל משה ז"ע בדרשתו הנ"ל (דברי יואל שם עמ' ע"א).

ח. ז"ל **השפת אמת** (דברים תרל"ד): "כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו, קשה להבין שהיו הרבה דורות צדיקי עליון שנאמר שהיה ראוי להיות נחרב בימיהם, ונראה לפרש כי כל ימי הדורות מצטרפים ומתכנסין כל ההארות של עבודת בני ישראל להיות ראויין לגאולה, כי היעלה על הדעת שדור הגאולה יהיו כל כך ראויין בזכותם בלבד לגאולה, רק שזכות כ דור ודור עוזר ומביא מעט בנין בית המקדש, והבנין נמשך כל ימי הגלות כמאמר בונה ירושלים, וזהו שאמרו שכל דור שאינו מסייע לבנינו, וזהו



ונמשכה הדיבור אודות ישיבתו של הגר"נ שליט"א

רבינו: והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה (שמות י"ח, כ'), די תורה איז דאך א דרך, נישט בלויז די תורה, א דרך החיים^(א).

*

רבינו: ווי פילט עפעס דער גערער רבי (ה"ה האדמו"ר בעל לב שמחה זצ"ל)? דער גערער רבי (הגה"ק בעל אמרי אמת זצ"ל) איז ניצול געווארן עפעס ממש חוץ לדרך הטבע. די גאנצע מעשה מיט דעם חורבן איז עפעס חוץ לדרך הטבע מיטן שכל אנושי קען מען דאס נישט פארשטיין וואס דער רשע האט געוואלט זיך ארומגעשלאגן מיט די גאנצע וועלט.

הגר"נ: ער אליין דער אותו רשע אליינס אין זיינע שריפטן שרייבט ער אז אין שולע האט מען אים ארויסגעווארפן, ער האט נישט געקענט רעדן אן מגמגם זיין. מען האט געדארפט האבן פראטעקציע מיט געלט מען זאל אים צוריקנעמען. ביי די אכצן יאר האט ער די ערשטע מאל געזען א איד מיט א בארד. די ערשטע מאל וואס ער האט גערעט אן מגמגם זיין איז געווען אין עפעס א הינטערדארף וואו עס האבן זיך געפונען בלויז די פראסטערע מענטשן, קצבים

תת"פ) שאלו שלום ירושלים ישליו אוהבין, מה ראו לומר ולירושלים אחר ברכת הצדיקים, היכן מתרוממות קרני הצדיקים בירושלים, ותמוה מדוע לא יתרום קרני הצדיקים העוסקים בתורה ועבודה בכל מקום שהם ולפי האמור י"ל הכוונה שקרם וזכותם של כל הצדיקים מרומם ומתעלה בירושלים, היינו שנבנה ירושלים של מעלה על ידי תורתם ועבודתם, ועל דבר זה נתכוין הכתוב שאלו שלום ירושלים, לעודדהלנחמה כי במהרה תבנה ותכונן בכח תורתם ועבודתם של הצדיקים והחסידים, וזהו ישליו אוהבין הן המה אוהבי ה' אוהבי ציון אשר על ידיהם נבנה בית המקדש וירושלים." יעווי"ש בנועם דברי קדשו, ועיין **ברך משה** (פ' ויקהל עמ' רע"ד) שמאריך בבחינה זו בדברים נחמדים.

יא. מרגלא בפומיה דרבינו להזכיר מאמר הרה"ק **השר שלום מבעלזא** זצ"ע (הובא בתכלת מרדכי פ' בשלח) על הפסוק (דברים ל"ב, ו') עם נבל ולא חכם, ובתרגום אונקלוס, עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו. והכוונה שכל החכמות שבעולם נקראו חכמה, לאשר כל תכלית החכמות ההם ללמוד את החכמה להבינה ולהשכילה ותו לא, אבל תורתנו הקדושה מיוסדת להורות לישראל את הדרך ילכו בה בכל ימי חייהם

און אזוינע יונגען דארט האט ער דאס ערשטע מאל געקענט רעדן.

ונאנח רבינו ואמר: מ'זעה מיר נאכנישט דעם תכלית, אוודאי 'ומפני חטאינו גלינו מארצינו', דאס אלעס איז געווען פאר חטאים, אבער אזוינע עונשים^(ב).

הגר"נ: זעט אויס אז צו דעם האט מען נאך געדארפט נאך א פעקל, א גלות ביי אידן.

רבינו: יא, אזא פעקל! דער אויבערשטער האט זיך זיינע דרכים. דארט אין ארץ ישראל. מ'דארף גרויס סייעתא דשמיא דארט אין ארץ ישראל, דער אויבערשטער זאל העלפן עס זאל נישט שטען פאר אידן די אלע זאכן. אמאל איז אין ארץ ישראל געווען נאר ערליכע אידן. אן עלטערער איד וואס האט זיך געוואלט משלים זיין איז ער געפארן קיין ארץ ישראל. עס איז באמת נישט צו פארשטיין ווי קומען זיי [הציונים] קיין ארץ ישראל.

הגר"נ: ווען עס דארף זיין א פקידה און עס קומט נישט, קומט א גזירה. דער חזון איש האט געזאגט פאר מיין טאטן^(ג) אויף די מדינה אז עס איז א גזירה.

רבינו: דער ישמח משה^(ד). עס איז דאך א געוואלדיגע שנאה דא דארט מען האט דאך זיי אזוי פיינט מען ווערט נישט פארטיג.

בלכתם בשבתם ובקומם, ועל כן נקראת תור"ה, כי עיקר המכוון בה להורות דרך לישראל לדעת המעשה אשר יעשו, וזה שאמר עמא דקבילו אורייתא, מלשון מורה דרך, ולא חכימו, פ' שאינה בגדר סתם חכמה ככל שאר חכמות, עכ"ה.

יב. עיין בהקדמת ספה"ק ויואל משה.

יג. איש המעש הגה"ח ר' חיים אברהם יצחק ראטשטיין ז"ל, נולד בשנת תרס"ב בווארשא לאביו רבי שמעון ז"ל נכד היהודי הק' זי"ע, ובעת המלחמה הראשונה עלה לארה"ק. נשא את בת הרה"ח ר' חזקיהו יוסף קרלנשטיין ז"ל, והי' מקורב להגאון החזו"א זצ"ל. וע"פ בקשתו ניהל את בית היתומים דיסקין בירושלים עיה"ק קרוב ליוכל שנים, ונפטר כ"ה אייר תשנ"ה לפ"ק.

יד. **בישמח משה** על איכה (ד', י"ח): "ידוע לכל בזמן שיש עת רצון שיהיה הקץ, אז מקטריגים ונהפך מששון ושמחה לאבל, כמו שפירש הרב המגיד מקרעמניץ (שבת מישאל תהלים קט"ו) הפסוק (איכה א', ג') כל רודפיה השיגוה בין המצרים, שעין המיצר הוא גבול שבין השדות, וזה משל על הזמנים שהיו גבולים וסיום להשלמת הקץ ונתבטלו בעוה"ה



הגר"נ: דער חפץ חיים^{טו} ברענגט, אין אחרית הימים, ער פרעגט א מורא'דיגע קושיא אין די משנה (סוטה מ"ט ע"ב) שטייט בעיקבתא דמשיחא חוצפה יסגי און די אלע זאכן, אין פסוק שטייט דאך אנדערש, משיח וועט קומען נאר ווען אידן וועלן זוכה זיין. זאגט ער אן אינטערסאנטע זאך, אויב אלע אידן וועלן זיין ערליכע אידן אזוי ווי עס שטייט אין פסוק האט משיח נישט פארוואס צו קומען ווייל ביים אויבערשטען איז אזוי חביב די עבודה בתוך גלות ובתוך הסתר, נאר רוב עולם

וועט טאקע זיין אזוי ווי עס שטייט אין די משנה, נאך דעם וועט זיין די ערליכע אידן זיי וועלן זיין אנדערש זיי וועלן זיין אזוי עס שטייט אין פסוק.

רבינו: מען דארף אבער מתפלל זיין פאר די אידן דארט. זיי שטייען דאך אין א צרה דארט ארינגס און ארום אזוי פיל.. א פחד נורא דער מצב. עס ווערט גארנישט גוט אז מען טראכט דערפון.

הגר"נ: מען מיינט בגשמיות.

רבינו: יא, פשוט און פראסט, אזאנע רוצחים,

דבאחרית זמן הגאולה ימצאו שני סוגי אנשים ושניהם עזרו בקירוב הגאולה כאשר נבאה שימצאו חלק אנשים בישראל אשר יתחזקו עצמם לעבוד את ה' בכל לבבם ובכל נפשם הם ובניהם והם הם שלומי אמוני ישראל עובדי ה' שבדור הזה, שבזמן שיתרבו המתפרצים העומדים לפרוץ ולהרוס דת קדש ע"י ריבוי ספרי הפוקרים אשר יפיצו בקרב העם או שארי עצות של תאוה וחמודה שלוחי דיצה"ה, הכחות אשר יגרמו לפרוק עול מלכות שמים עול התורה והעבודה, בעת הזאת השרידים משלומי אמוני ישראל המתחזקים ומתאמצים לשמור כל חוקי התורה שלא להתרפות ממנה, וגם את בניהם ילמדון להחזיק בתורת ה' ושלא לסור מכל הכתוב בה ימין ושמאל, בודאי מדרגתם עולה למעלה כי יגיע להם הדבר בקושי גדול ובחרף נפש הרבה יותר מדורות הקודמים, וידוע מה דאיתא באדר"נ דפעם אחת בצער שקול ממאה פעמים שלא בצער, ועבודה השי"ת כעת היא טהורה ונקיה שאין בה מטרה לכבוד או שארי פניות כי אדרבה נתקיים בנו בעוה"ר וסר מרע משתולל על הבריות ויראי ה' ימאסו אצל איזה סוגי אנשים. ויש אנשים אשר בשביל לעשות את בניהם יהודים כשרים, כדת התורה, מקבלים עליהם לחיות חיי עוני ודוחק כל ימיהם, ומשאירת עמלם יפרישו שכר למלמדים ומורים שיתחזקו בניהם בתורת ה', ואינם משנים מקומם בכל ענים ודחקם למקומות הרחוקים שהפרנסה מצויה יותר, בשביל חינוך בניהם לתורה ויראה בודאי נוכל לומר דנחשב זה תשובה לה' בכל לב ונפש. וכהנה הבנים השרידים אשר ה' קורא, השמים לילות כימים על תורת ה' ומשחירים את פניהם בדוחק מזונותיהם, ורק להתדבק בתורת ה' ומצותיו כל ישעם וכל חפצם, ובזמן שנמצאו להם הרבה מפריעים ומלגלים הם יתחזקו עצמם לעמוד על משמרתם משמרת הקודש בתורה ועבודה וכל הכתוב בתורת משה ודברי נביאים, הכל קדוש אצלם הלא מדרגתם עולה למעלה מאד בעת הזאת, וכהנה אלה הבנים מבחורי ישראל אשר מצוקת הזמן יעבר עליהם ובתוך מצוקתם יתחזקו לשמור דת ה' ובכל יכלתם ויפעלו בעצמם לחיות בלחם צר ומים לחץ ורק שלא יבא פגול לתוך פיהם ובזמן שנפשים רעבה וצמאה ועיפה ולא יום אחד ושנים אלא כמה וכמה ימים ושנים, ובכל ענים ומרודם לא יבעטו ח"ו אלא עוד נפשים בהם תתמוגג על מעוטם בתורה ובמצוות

וכתב בזוהר שזמן הגאולה אם יתבטל בעון ישראל יהפך לאבל וצרה, ודבר זה נודע ומפורסם, וזה שאמר כל רודפיה השיגה לישראל, בין המצרים היינו בין הזמנים וסיומם שיהו מעותדים לגאול אז נהפך לרועץ, עכ"ל.

וכן כתב בספר **אריץ החיים** (התלים י, א'): "הנה יש כמה עתים זמן הגאולה, וכשבא הזמן ואין ישראל עושים תשובה מתעוררים צרות וגזירות, כמו שאמרו **זוהר** (תולדות דף קמ.) קצתי בחיי מפני בנות ח"ת, שהיה זמן הגאולה בשנת ת"ח והרמז בוא"ת יבא אהרן אל הקודש, ולא זכו ישראל והיו צרות רבות". וע"ע בס"ג **צו - שושן פורים תשי"ד** לפ"ק (דברי יואל פ' צו עמ' קנ"ד).

ומקור הדברים **בחדושי הריטב"א** (עבודה זרה ט' ע"ב): "הא דתניא אחר ארבע מאות לחורבן הבית אם יאמרו לך קח שדה שוה אלף דינר בדינר אחד אל תקח, ופירש"י מפני שהוא קץ הגאולה, והוא מפרש שהם היו יודעים כי לאותו הזמן ראויים ליגאל, ואם רבו עונות לעכב המשיח ראויים הדור ההוא ליענש שירבו הגזירות עליהם ויוציאו הקרקעות מתחת ידן".

טו. בספרו **צפית לישועה** (פרק א'): "דהנה לכאורה קשה לנו זאת על חז"ל עצמם, שמסרו לנו חכמי המשנה הגמרא בסימני הגאולה סימנים שאינם לשבח כלל, כמו שאמרו במשנה סוף סוטה ובסנהדרין (צ"ו) בעקבא דמשיחא חוצפא יסגי וכו' ואין תוכחה, נערים פני זקנים ילבינו, זקנים יעמדו בפני קטנים, בן מנבל אב, בת קמה באמה וכלה בחמותה, אויבי איש אנשי ביתו וכו' עוד שם, חכמת הסופרים תסרח, ויראי חטא ימאסו והאמת נעדרת, ובסנהדרין איתא דהיינו שנעשית עדרים עדרים והולכת לה, פ' שתחסר האמת מן העולם יום יום בשטף גדול מאד. עוד שם אין בן דוד בא וכו', עד שירבו המלשינות וכו"ב בדריים רבים וכמה מהם סמכו גם על דברי תורה והנביאים, ואנו רואים בעו"ה שנתקיימו כולם בדור הזה (וגם כל שאר הדברים מענין המצוקות ג"כ נתקיימו כולם), ולכאורה יפלא דהלא מפסוקי התורה נראה להפך שהגאולה תהיה כאשר נשוב אל ה', כמש"כ והיה כי יבוא אליך וגו' הברכה והקללה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו וגו' ואז ישיב ה' את שבותך וגו' והוא דבר הבטחה מד' שכן יהיה בודאי וכמו שכתב הרמב"ן.

והנה יש כמה תשובות לבאר הענין (ע"ש בסנהדרין צ"ז ע"ב ודף צ"ח), אבל ביאור הענין קרוב לפשוטו הוא כך ושניהם אמת,



ארום ירושלים^(ט) [ונאנח רבינו עמוקות בחרדה על שלום אחב"י בארה"ק].

הגר"נ: 'ראיתי בני עליה והן מועטין' האט שוין רבי שמעון געזאגט^(י).

רבינו: אזאנע ווי ר' שמעון זעט זיך אויס איז טאקע נישט געווען^(יח).

הגר"נ: מען זעהט דאך אין די גמרא^(ט) ביי רבי חייא אנא עבידנא שלא תשתכח תורה מישראל וויפיל תלמידים האט ער געהאט, ער האט געכאפט הערשן, געפלאנצט די פלאקס, און גענומען פינף קינדער, יעדן געגעבן א חומש, און פון דעם איז אוריסגעקומען שלא תשתכח תורה מישראל.

ואנו מחכין למה לא בא, להגדיל שכה, ולכן לא מיהר הקדוש ברוך הוא את הקץ".

טז. סיפר רבינו ז"ל את אשר היה חרות בזכרוננו מימי ילדותו מעשה שהיה בשנת תרפ"ה כאשר נולד נכד אצל מרן העצי חיים (ה"ה הב' חתני יום טוב ליפא הלברשטאם הי"ד בנו בכורו של האדמו"ר מקלויזענבורג זצ"ל חדב"נ מרן העצי חיים), ונערך שמחת השלום זכר אצל ה'אויבער-טיש' בביתו נאווה קודש, אותו שבת הגיע לעיר סיגט אחד משלוחי כת הציונים מעיר לאנדאן, ברצונו לעשות חיילים למען העליה לארץ ישראל, ובהיות שידע שהרב מסיגט יש לו השפעה גדולה בכל גלילות מארמאראש חשב לנפשו שילך לדבר על לבו של העצי חיים אודות רעיון הציוני, ואכן הגיע הלה בליל שבת אל ה'אויבער-טיש', והתחיל לדבר מרעיון הציוני לעשות פעלים שכל יהודי הגולה יעלו לארץ ישראל, שאל לו העצי חיים, 'האין אתם יכולים לשלוח יהודים רבים לארץ ישראל, והלא בכל המדינות מסביב יחנו בני ישמעאל לאלפים ולרבבות, והמה כלי חמס מכרותיהם ויכולים בלילה אחת להשמיד להרוג ולאבד ח"ו את כל הישוב היהודי', ענה אותו שליח כי הערביים הם פרימיטיוו ואין להם תכסיסי מלחמה, אמר לו העצי חיים 'וכי אתה חושב שכל העולם הולך ומתקדם והערביים לא יתקדמו גם הם', ענה הלה 'הלא יש אלהים גדול בשמים אשר ישמור עמו ישראל מכל צרה', כאן הגביה העצי חיים קולו שלא כדרכו ואורייתא קמרתחא ביה וזעק מנהמת לבו 'הלא אינכם מאמינים שיש בורא עולם', המעמד ההוא היה לחרדת אלהים, ואף גם כאשר סיפר רבינו סיפור זה ראו עליו שכולו רועד מפחד דברי אביו הקדוש. (והזכיר רבינו סיפור זה ב'ברך משה' לפורים מאמר מגילה נקראת אות י"ט).

יז. כדאיתא בגמ' (סוכה מ"ה ע"ב).

יח. ר"ל, שאינו דומה כלל לזמנינו, שרוב העם הם פושעים וכופרים גמורים רח"ל, אבל רבי שמעון מדבר בדורו דור דעה, אלא שמ"מ לא היו בגדר בני עלי' כמותו.

יט. בגמ' (ב"מ פ"ה ע"ב): "אמר ליה רבי חייא לרבי חנינא בהדי ידיד קא מיניצית, דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל, מאי עבידנא, אזלינא ושדינא כיתנא (-זורע אני וזרעני פשתן), וגדילנא נישבי (-וקולע אני ממנו רשתות ומכמורות), וצדינא טבי (-ואני צד צביים) ומאכילנא בשרייהו ליתמי, וארינא מגילתא (-ומתקן אני מעורותיהן קלפים) וכתבנא חמשה חומשי, וסליקנא למתא (-למקום שאין מלמדי תינוקות) ומקרינא חמשה ינוקי בחמשה חומשי, ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סדרי, ואמרנא להו עד דהדרנא ואתינא אקרו אהדידי ואתנו אהדי, ועבדי

ה' אשר אין בידם לעשות כראוי, האין זה תשובה לה' בכל לב ובכל נפש כי עבודתם לה' היא עבודה שלמה אשר זכות אחד מהם יכריע הרבה והרבה כהנה וכהנה. כיו"ב שאנו רואין קדושת עם ישראל שבהתגברות מצוקת הזמן על כל אחד עד מאוד ואעפ"כ מתחזקים ובוכים ומתודים לפני הקדוש הם ובניהם ובאים ומתפללים בכל נפשם לשמור חוקי התורה ברוך הוא, ומצדיקים דינו וקובעים עתות לתורה ובכל ענים ודחקם ירבו לרחם ולעשות חסד אחד עם חברו בכל מיני השתדלות והתחכמות איך להטיב ולהשכיל אל דל, ועל כל האנשים האלו בודאי קרוב מאוד לומר שנתקמו בהם פסוקי התורה, והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה, הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבות אל לבבך וגו', ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוה היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך, כי אלה השרידים שלומי אמוני ישראל שבים אל לבם ויודעים חומר העבודה והמצוה אשר עליהם, ומסורים נפשם לקיים את התורה הם ובניהם.

אמנם גם זאת הגידו לנו חכמינו ז"ל מראש, כי לא הכל יעמדו במדרגה הזאת, ויקום דור החדש שהם להיפך הראשונים, שיעמדו במדרגה שפלה במצב הדת מאוד ויתנהגו כל אחד כפי הישר בעיניו (ולא יקבלו תוכחה כמבואר במשנה) ואעפ"כ, אל יפול לבנו מזה כי זה גופא מסימי הגאולה כי אלה הראשונים יקרבו הגאולה במעשיהם הטובים ואלה נמי יקרבו הגאולה, והיינו שבדורות הקודמים שהלכו הדורות כתיקונן, וכל כלל ישראל עמדו במעמדן האבות מסרו לבניהם את יסודי האמונה והדת והבנים קבלו באהבה וחבה כל מה שנמסר להם מאבותיהם (וכפי חוקי מדות הדרך ארץ שקודמות לתורה, שעל הבנים הצעירים לשמוע לקח אביהם ואמונתנו הקדושה הלא היא מקובלת מדור דור מאבות לבנים עד דור הראשון שהיו ששים רבוא אנשים מבני כ' ומעלה לבד הנשים וטף שהיו כלם במעמד הר סיני, והם ראו את הכל בעיניהם, וכדכתיב היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי) וכמו שאנו אומרים ודבריו חיים וקיימים כו' על אבותינו עלינו ועל בנינו ועל דורותינו וכו' וכל ישעם וחפצם הן מהאבות והן מהבנים היתה רק זאת ליכות בתורה ומע"ט ולעשות רצון אבינו שבשמים. ואז לא היתה הנחיצות כ"כ בקירוב הגאולה שמצב הדת עמד על תילו ובאריכות הגלות נתגלד ונתרבה זכותן של ישראל מדור דור הן מהזכיות בעצמם שנתוספו מכל דור והן משכר ההמתנה שישאל מחכין ומצפין לביאתו של משיח זה זמן ארוך, ועומדים באמונתן ובצפיותן לישועה, וכמו שאמרו חז"ל בסנהדרין (דף צ"ז) שכשם שאנו מחכין, כן הקדוש ברוך הוא מוחכה לגאלנו כמו שנאמר לכן יחכה ה' לחנכם וגו' ומאחר שהוא מוחכה



רבינו: די גמרא^ב זאגט דאך ביי ר' שמעון אליינס עד שבא לרבתינו שבדרום, וויפיל זענען זיי געווען, און עס שטייט ומלאה כל הארץ תורה פון די תלמידים. און די גמרא זאגט אז זיי זענען אלע אומגעקומען שלא נהגו כבוד. דער מהרש"א^א זאגט שלא נהגו כבוד ממילא האבן זיי שוין געטון פארשידנס אבער אין די גמרא שטייט נאר שלא נהגו כבוד.

פון די אנדערע זייט איז אסט גאליציע, דארט איז געווען זייער שוואך. עס האבן זיך אריינגעכאפט די פארטייען טאקע די ציוניסטן און די בונדיסטן. [ונאנח רבינו] אוי, א גרויסער קיבוץ אידן געווען אין פוילן באלד דריי מיליאן אידן. אזויפיל חסידים געווען בעלזער און גערער.

הגר"נ: דער גערער רבי (האמרי אמת) האט געזאגט ער האט צען טויזנט חסידים וואס לייגן נישט קיין תפילין...

רבינו: רבי חיים בריסקער איז אויך געווען אין ווארשא. ער האט זיך זייער געהאלטן נאנט מיט חסידישע אידן.

ממוצע לבריות וקרוב לרפואה, כדאמרינן בשבת (קמ"ז ע"ב) כל שקייני טבא בין דיבחא לעצרתא וק"ל.

כב. בויקרא דבה (פרשה כו סימן ב'): "רבי יוסי ממלחיא ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמרו, מצינו תינוקות בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, והוה דוד מצלי עליהן הדא הוא שדוד אומר (תהלים י"ב, ח') אתה ה' תשמרם, אתה ה' נטר אורייתיהון בלבהון תנצחם מן הדור זו לעולם מן הדור ההוא שהוא חייב כלייה, אתה כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלין, אלא ע"י שהיו בהם דלטורין היו נופלין".

כג. הרה"צ רבי מנחם מנדל זצ"ל, בנו השני של הרה"ק מראצפערט ז"ל. בזיו"ר ה' חתן הגה"ק אבד"ק נירבאטור זצ"ל, ובזיו"ש ה' חתן רבי יהודה לייביש ערליך ז"ל. נעקד"ה באוישוויץ כ"ג-כ"ד אייר שנת תש"ה, הי"ה.

כד. הגאון רבי צבי גליקזאהן ז"ל, חתנו היחידי של הגר"ח מברסק ז"ל.

כה. ישיבה תורת חיים בווארשא.

הגר"נ: דער מדרש די וואך^{בב}, אמרות ה' אמרות טהורות (תהלים י"ב, ד'), אז עס זענען געווען תינוקות שידעו לפרש מ"ט פנים והיה דוד מבקש עליהם ונהרגו כולם בעון לשון הרע. מען זעט דארט די שארפקייט פון דוד המלך, דער זעלבער דוד המלך וואס האט געבעטן (תהלים י"ב, ח') 'אתה ה' תשמרם', דער זעלבער האט אליינס געבעטן 'הרק שיניהם', ווייל זיי זענען געווען בעלי לשון הרע.

*

ושאל אותו רבינו היכן יהיה על שב"ק, וכהשיב בבארא פארק, דיבר רבינו אודות העיר הנ"ל שיש שם הרבה בתי מדרשות וציבור יפה של אנ"ש. וכיבדו רבינו בפירות. וביקש הג"ר נחום ברכה מען זאל האבן גוטע פירות.

רבינו: אין גערער שטיבלעך האט מען אייביג געלערנט תורה. איך בין געווען אין גאליציע אין קראקא, איך בין געווען אויפן סאנזער זיידנ'ס

לה לתורה דלא תשתכח מישראל. היינו דאמר רבי כמה גדולים מעשי חי"א".

כ. בגמ' (יבמות ס"ב ע"ב): "אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא, מגבת עד אנטיפרס, וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמים, עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום, ושנאה להם ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמעון, והם הם העמידו תורה אותה שעה. תנא כולם מתו מפסח ועד עצרת. אמר רב חמא בר אבא, ואיתימא ר' חייא בר אבין כולם מתו מיתת רעה, מאי היא א"ר נחמן אסכרה".

כא. במהרש"א (חדושי אגדות, שם): "מפני שלא נהגו כבוד זה לזה כו'. ולא חש כ"א מהם על כבוד תורה של חבירו, דאין כבוד אלא תורה (אבות פ"ו מ"ג), ולכך מתו במדה זו כי היא חייך גו' (דברים ל', כ'), ואמרו שמתו במיתת אסכרה, דאפשר דכ"א דיבר לשון הרע, והיה מספר בגנות חבירו, וסימן ללשון הרע אסכרה כדאמרינן פרק ב"מ (שבת ל"ג ע"א), ואמר שמתו בין פסח לעצרת, להורות שמתו בהשגחה, כי הוא הזמן



הגר"נ: זיין איידעם^(כ) האט דאך געהאט א ישיבה דארט^(כה). **רבי וועלוועלע** (-הגר"ז מברסק ז"ל) האט געזאגט שיעורים אין יענע ישיבה.

רבינו: רבי חיים איז געווען א גרויסער ערליכער איד, אויסער וואס ער איז געווען א גדול, א גרויסער ערליכער איד געווען.

*

אחר שחילק רבינו ענבים להמלווים נענה הגר"נחום: די טרויבן דערמאנט עפעס. ווען דער סאטמאר רב ז"ל איז געווען דעמאלטס אין ארץ ישראל תשי"ט, איז ער געווען ביים בית ישראל,

האט אים דער בית ישראל מכבד געווען מיט טרויבן, און ער האט צוגעלייגט "אראבישע טרויבן", ער האט דאך נישט געגעסן קיין אראבישע טרויבן, **תוספות^(כז)**, זאגט אים דער בית ישראל אז עס איז נישט קיין מדינה, זיי זענען נאר גזלנים איז דאך עס נישט קיין מדינה, קען מען לויט תוספות אויך, האט ער זיך צושמייכלט^(כז).

ובירכו רבינו: דער אויבערשטער זאל העלפן סייעתא דשמיא, הצלחה בכל הענינים ברוחניות ובגשמיות אין הרבצת התורה מיט די תלמידים, און פאר **רבי יענקלען** (האדמו"ר מגור שליט"א) גיט איבער א פרישת שלום.



נכרים.

ורבנו הביא דברי תוס' אלו בספרו **ויואל משה** (מאמר שלש שבועות אות צ"ד), לגבי בתי ע"ז הנמצאים בא"י, דכיון דהגוים צריכים לשלם מסים להשלטון של ישראל, הוי ע"ז ברשות ישראל והם חייבים לבערן וכמו בע"ז בחו"ל במקומות הנבשין תחת רשות ישראל, עיי"ש.

ובענין מה שכתב רבנו שפלפל בזה עם גדולי ירושלים, יש לציין למה שסיפר הגה"צ ר' **יעקב פנחס געווייץ** ז"ל רב דביהמ"ד ותיקין בארא פארק (שיח זקנים ח"י עמ' קי"ט), דכשיבקר רבנו בארץ ישראל בשנת תשי"ב שהיתה שנת השמיטה, לא רצה כידוע לאכול מפירות הארץ רק היה אוכל רק ממה שהביא מחוץ לארץ. הייתי בעת מעשה כשהגיע רבנו לבקר אצל הגאון רבי זעליג ראובן בענגיס זצ"ל הגאב"ד דירושלים, וביקשו אז מר' זעליג ראובן שידבר עם רבנו אודות זה שאפשר שפיר לאכול משדות הערביים, זוכר אני כשהתחיל הגאון לדבר עם רבנו אודות ענין זה, ורבנו היה נושא ונותן בכל הלכות שמיטה - ער האט געקאכט אין לערנען, ער האט דורכגעווארפן גאנץ הלכות שמיטה, וגם האנשים שישבו שם התערבו בתוך שיחתם בריתחא דאורייתא. כשיצא רבנו מבית הגאון, אמר עליו ר' זעליג ראובן - שמעתי זאת בעצמי מפיו - בהתפעלות, ער איז אן אמת'ער תלמיד חכם.

כז. דבאמת אין לזה מקום ע"פ הלכה, דהרי גם הגוים גזלו מדינות ע"י כיבוש מלחמות כמבואר בגמ' (גיטין דף ל"ח), ומ"מ ע"י הכיבוש יש להם דין קנין. באופן שהערביים צריכין לשלם מס להממשלה בא"י, וע"כ הם חייבין בשמיטה.

כו. רבנו בעת ביקוריו בארץ ישראל למשך כמה שבועות בשנות השמיטה תשי"ב - תשי"ט לא רצה לטעום כלל מפירות ארץ ישראל אפי' הגדלים בשדות של נכרים, רק הביא הכל מחוץ לארץ, וכמוש"כ רבנו בעצמו כעבור שנת השמיטה בשנת תשי"ג **בשו"ת דברי יואל** (סי' צ"ח ע"ב): "וכשהייתי בארץ ישראל בשנת השמיטה הייתי נוהר שלא לאכול אף משדות של עכו"ם שבביל אותה הסברא שמשועבדות אף השדות של עכו"ם לממשלה שחייבת בשמיטה, והבאתי ראיות לדבר, **ודברתי בזה עם גדולי ירושלים** ולא העלינו דבר ברוח, ויש לצדד, אך אין מקומו פה"עיי"ש.

וכוונת רבנו היא כפי שהסביר אותה בהזדמנות, עפי"ד **התוס'** בקידושין (דף ל"ו ע"ב ד"ה כל), שכתבו: "עיי"ל דהיינו טעמא דלא בעי מתרומה ומעשה, משום דתני בירושלמי רבותינו שבחו"ל היו מפרישין תרומה ומעשר עד שבאו הרובים וביטלו, ובעי מאי רובים מתורגמניא. ויש ליתן טעם דלפיכך בטלו תרומה ומעשה, לפי שעכשיו בחו"ל אין הקרקעות שלנו, שהרי משועבדות הן למלך ואנו נותנים מהם מס למלך, אם כן אין להם דין קרקע להפריש תרומה ומעשר ואם תאמר בא"י נמי משועבדות הן למלך ואפ"ה מפרשישין תרומה ומעשר וי"ל דאין קנין לעובד כוכבים בא"י להפקיע מיד מעשר", עיי"ש.

וכוונת רבנו דעפי"ז יש לחוש אף פירות הגדלים בשדות הנכרים שאסור לאוכלן, כיון דהם צריכים ליתן מסים לשלטון של ישראל, וא"כ הוי כעבד גוי בשדה של ישראל דאסור, וע"כ החמיר רבנו לעצמו לא לאכול אפי' משדות של

